

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ПРИ ВИКОРИСТАННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ

Бежанова А.В.

У статті проаналізовано специфіку та проблеми законодавчого регулювання використання інформаційних технологій під час застосування режиму відеоконференції у кримінальному судочинстві. Розглянуті окремі проблемні питання забезпечення прав учасників кримінального судочинства при використанні інформаційних технологій у режимі відеоконференції.

Ключові слова: суд, судовий розгляд, судове провадження, кримінальне процесуальне законодавство, кримінальна справа, відеоконференція.

В статье проанализированы специфика и проблемы законодательного регулирования использования информационных технологий в ходе применения режима видеоконференции в уголовном судопроизводстве. Рассмотрены проблемы обеспечения прав участников уголовного судопроизводства в ходе использования информационных технологий при применении режима видеоконференции.

Ключевые слова: суд, судебное разбирательство, судебное производство, уголовное процессуальное законодательство, уголовное дело, видеоконференция.

The article analyzes the specifics and problems of the legislative regulation of the use of information technologies during the application of the videoconferencing regime in criminal proceedings. The problems of ensuring the rights of participants in criminal proceedings in the course of using information technologies in the application of videoconference mode are considered. Considered problematic issues that arise during the use of videoconferencing in criminal proceedings in the court proceedings.

Key words: court, trial, court proceedings, criminal procedure law, criminal proceedings, videoconferencing.

Одним із стратегічних заходів вирішення завдань кримінального судочинства стало запровадження норми, яка передбачає можливість проведення допиту, впізнання під час досудового розслідування і процесуальних дій у суді в режимі відеоконференції. Переваги появи у кримінальному процесі такого інституту, як дистанційне провадження, не викликає сумніву, оскільки у період «технічного прогресу», коли відбувається модернізація та комп'ютеризація всіх сфер життєдіяльності суспільства, сучасні технічні засоби надають змогу своєчасно вирішити завдання кримінального судочинства. Проте у сучасному нормативно-правовому та методичному регулюванні правил та порядку застосування технічних засобів у сфері кримінального судочинства є істотні недоліки, які негативно позначаються на ефективності боротьби зі злочинністю та призводять до неправомірного обмеження конституційних прав і свобод громадян при здійсненні досудового розслідування та судового провадження.

Окремі аспекти застосування відеоконференції у кримінальному судочинстві розглядалися у працях таких науковців: О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, Т.М. Михальчука, М.І. Пашковського, Д.П. Письменного, А.С. Сизоненка, М.І. Смирнова, І. В. Черниченко та

ін., що і стало науковим підґрунтям цієї статті. Проте питання правового регулювання дистанційного досудового розслідування і судочинства залишається дотепер спірним, малодослідженим та актуальним, враховуючи доволі нетривалу історію застосування телекомунікаційних технологій у кримінальному процесі. Таким чином, проблеми використання технічних засобів у сфері кримінального судочинства є фундаментальним багатоплановим завданням, вирішення якого може бути знайдено лише в результаті розробки комплексу взаємопов'язаних та взаємозумовлених заходів, заснованих на єдиному розумінні суті технічних засобів, їх ролі і місця в діяльності органів досудового слідства та суду.

Метою статті є дослідження правових засад, проблем, можливості та перспективності дистанційного досудового розслідування та судового провадження.

Виклад основного матеріалу. Підвищення ефективності та якості слідчих та судових дій, з урахуванням забезпечення прав та законних інтересів людини й громадянина, держави та суспільства зумовлює необхідність концептуального вирішення проблем правового регулювання застосування технічних засобів у сфері кримінального судочинства, розробки єдиного підходу до зміни, вдосконалення та уніфікації законодавства, впровадження нових правил та методик у галузі експертного дослідження результатів застосування технічних засобів, вироблення критеріїв, що визначають зміст допустимості доказів, які є результатом їх застосування, а також визначення ролі та місця технічних засобів у доказовому забезпеченні кримінального процесу.

До числа найбільш актуальних проблем, які потребують вирішення, належать такі: визначення цілей та загальних принципів використання технічних засобів у сфері кримінального судочинства; впорядкування та уніфікація норм кримінально-процесуального законодавства щодо застосування технічних засобів у ході проведення процесуальних дій; використання відомостей, отриманих у результаті застосування технічних засобів у доказуванні, надання їх до суду та дослідження в процесі судового розгляду; використання результатів слідчих (розшукових) дій, отриманих із застосуванням технічних засобів у формуванні доказової бази; дотримання конституційних прав громадян, закріплених у Конституції України, при застосуванні технічних засобів у кримінальному судочинстві.

Інформаційні технології у сучасному світі є системоутворюючим елементом інформаційного простору, який визначає рівень реального використання інформації як ресурсу в професійній діяльності правоохоронних органів. Запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, системний аналіз отриманої інформації про вчинене кримінальне правопорушення

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

неможливі без використання технічних засобів і наукових відкриттів у галузі інформатики, пов'язаних зі збором, зберіганням та обробкою інформації.

Термін «інформаційні технології» ввів академік В.М. Глушков, який під цим поняттям розумів процеси, пов'язані з переробкою інформації, зокрема: а) спосіб та засіб збору інформації; б) обробка інформації; в) передача інформації для отримання нових відомостей про об'єкт, що вивчається (персональний комп'ютер, телекомунікаційні та мультимедійні засоби) тощо [1, с. 46]. Інше визначення надає Ю.Г. Коротенков, який під інформаційними технологіями розуміє комплекс методів, способів і засобів, що забезпечують інформаційний процес, який є сукупністю послідовних дій (операцій), які здійснюються з інформацією (у вигляді даних, відомостей, фактів, ідей, гіпотез, теорій тощо) з метою отримання результату. При цьому інформаційний процес являє собою впорядковану послідовність дій із наявною інформацією або створенням нової інформації [2, с. 99].

Варто зазначити, що останнім часом у кримінальному судочинстві дедалі частіше комп'ютерна техніка застосовується для фіксації та дослідження фоно-, фото-, відеоінформації. Цифрові пристрої обробки та запису звукових сигналів, фото-, відеозображень підвищують якість фіксації цих видів інформації, забезпечують можливість їх тривалого зберігання та оперативного тиражування.

Технічні засоби відеозапису ходу і результатів процесуальних дій являють собою сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції [3].

Щодо самого поняття відеоконференції, то більшість авторів досліджує це поняття виключно з технічного боку, та під нею розуміють телекомунікаційну технологію, яка забезпечує одночасну двосторонню передачу, обробку, перетворення та представлення інтерактивної інформації на відстані в режимі реального часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки [4, с. 65; 5, с. 236]. І.В. Черниченко відеоконференцією називає передбачену кримінальним процесуальним законом процедуру здійснення окремих процесуальних дій її учасниками за допомогою аудіовізуальної взаємодії з використанням технічних засобів при трансляції з іншого приміщення у режимі реального часу [6, с. 14–15].

Таку дефініцію знаходимо в Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу й результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження), затвердженої Наказом Державної судової адміністрації від 15 листопада 2012 р. № 155, де вказано, що відеоконференція - це телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією в реальному масштабі часу з урахуванням керуючих даних [7].

Аналіз запропонованих визначень дає змогу виокремити такі суттєві ознаки відеоконференції як однієї з інноваційних можливостей спілкування: 1) телекомунікаційна технологія, тобто з використанням телекомунікаційних мереж; 2) просторова віддаленість учас-

ників спілкування (учасників кримінального процесу); 3) режим реального часу; 4) взаємодія учасників шляхом обміну (передачі, обробки, перетворення та представлення) інформацією здійснюється одночасно [8, с. 272]. Саме ці особливості відеоконференції роблять можливим її застосування без порушення таких базових принципів кримінального судочинства, як гласність і відкритість судового розгляду та його безпосередність.

Таким чином, вважаємо, що під інформаційними технологіями, які використовуються під час застосування відеоконференції в кримінальному судочинстві, варто розуміти певну сукупність засобів, прийомів і методів збирання (пошуку, виявлення, фіксації, вилучення), обробки та передачі первинної інформації щодо отримання доказів із метою встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Досить важливим є закріплення в правовому регулюванні співвідношення прав та обов'язків на застосування інформаційних технологій у кримінальному процесі. Як справедливо зауважує В.А. Панюшкін, необхідність правової регламентації використання досягнень науково-технічного прогресу в кримінальному судочинстві впливає з наявної у кримінальному процесі потреби забезпечення дотримання прав та законних інтересів особи під час застосування цих досягнень. Кожен випадок незаконного, неетичного застосування досягнень науково-технічного прогресу негативно позначається на тих учасниках процесу, яких він стосується, ускладнює вирішення задач кримінального судочинства [9, с. 19].

Правове регулювання використання інформаційних технологій у кримінальному судочинстві має здійснюватися з урахуванням таких обставин:

- отримання при застосуванні інформаційних технологій кримінально-процесуальної інформації, яка відповідно до кримінального процесуального закону може прийняти допустиму форму доказів;
- актуальність та регулярність використання для вирішення завдань кримінального судочинства;
- складність процесуального документування факту використання відповідних інформаційних технологій;
- обмеження конституційних прав учасників кримінального судочинства;
- наявність припису зобов'язуючого характеру на їх застосування [10, с. 125].

Критерієм, що визначає можливість застосування відеоконференції, є необхідність отримання доказів та неможливість відповідної особи через об'єктивні або суб'єктивні обставини постати перед слідчим або судом [11, с. 95]. Однак процесуальні права особи, яка бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, є значно обмеженими, оскільки у такому разі не можна реалізувати право подавати докази, письмові пояснення, заявляти клопотання та відводи тощо. Зазначене має наслідком порушення принципів змагальності та рівності сторін, які є одними з основних засад судочинства, визначених ст. 129 Конституції України. Своєю чергою, ні процесуальні закони, ні, тим паче, Конституція України не допускають обмеження встановлених прав людини, а нормативні акти, що обмежують такі права, мають бути визнані неконституційними [12].

Крім того, надання додаткових доказів у процесі судового засідання, проведеного в режимі відеоконференції, суперечить одному з основоположних принципів

судового процесу - принципу безпосереднього дослідження доказів судом, що розглядає справу.

Питання щодо порушення принципу безпосереднього дослідження доказів судом у режимі відеоконференції було порушено в 1995 р. у Німеччині, коли проводився допит особи з використанням відео засобів, а проведення допиту відповідно до зазначених правил у Німеччині отримало назву «Майнцької моделі» [13, с. 319].

Судове засідання з використанням методу «Closes Circuit Television» («телебачення замкненого циклу») було проведено за згодою учасників процесу, проте після його закінчення підсудні заявили протест, посилаючись на те, що така процедура не узгоджується з принципом безпосередності в німецькому кримінальному судочинстві і тому їх права були порушені. Свої вимоги вони обґрунтовували тим, що §250 КПК Німеччини базується не тільки на вербальній комунікації, в ньому закладені більш широкі ідеї: роль відіграють не тільки слова, важливо отримати особисте враження від свідка. Всі нюанси поведінки свідка під час дачі показань важливі, наприклад, плаче він, потіє, рухає руками, зволікає з відповідями при порушенні певних тем, кидає крадькома погляди на обвинуваченого. Оскільки ці враження при відеотрансляції зводяться до мінімуму, а часто їх взагалі неможливо отримати [13, с. 320].

Земельний суд у Майнці цей протест відхилив та дійшов висновку, що застосування «Майнцької моделі» не суперечить німецькому кримінально-процесуальному законодавству, оскільки саме невпевнені та залякані свідки часто бувають не в змозі дати в умовах традиційного процесу об'єктивні показання і навіть часто, будучи схильні до того, щоб вийти з цієї ситуації, заявляють, що вони нібито нічого не пам'ятають. Тому між принципами захисту свідків та встановлення істини не існує принципових протиріч, у зв'язку з чим інтерес обвинуваченого в безпосередньому контакті з допитуваним має відступити перед інтересом потерпілого чи свідка не піддаватись душевним переживанням. Держава зобов'язана захищати осіб, які є свідками у кримінальному судочинстві [13, с. 324].

На наш погляд, порушення принципу безпосередності у цьому разі не відбувається з огляду на те, що правило про безпосередність дослідження всіх доказів у кримінальному провадженні покликане забезпечити пряме, вільне від суб'єктивного впливу осіб, які провадили досудове розслідування, сприйняття учасниками судового провадження (перш за все, судом) всіх обставин кримінального провадження. При цьому безпосередність, діючи в процесі кримінально-процесуального доказування, виступає способом особистого сприйняття слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом доказів у кримінальному провадженні [14, с. 3].

Крім того, з огляду на положення ч. 5 ст. 336 КПК України, під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції одночасно фактично відбуваються два судових засідання, однак залишається незрозумілим процесуальний статус суду-виконавця. Хоча справа по суті розглядається лише в одному із судів, а в іншому здійснюються процесуальні дії, спрямовані на організацію виконання доручення, все ж таки суд виконує процесуальні дії за правилами судового розгляду, отже, залишається невирішеним питання про можливість заявлення сторонами відводу судді, який виконує доручення про проведення дистанційного судового

провадження. У науковій літературі з цього приводу побутують різні погляди. Так, одні науковці вказують на те, що використання відеоконференції не відмінняє процесуальних гарантій, у зв'язку з чим, учасники процесу мають право заявляти відвід судді суду за місцем перебування свідка [15, с. 138]. Інші зазначають, що надання сторонам права заявляти відвід судді-виконавцю не доцільне, оскільки цей суддя процесуально важливих рішень не приймає та на хід процесу не впливає, його роль у процесі фактично обмежується виконанням функцій секретаря судового засідання [16, с. 36]. На думку О.В. Захарченко, учасникам судового провадження має бути оголошений весь склад суду, в тому числі і суддя, який знаходиться за межами залу судового засідання. А оскільки такий суддя може з'явитися не на підготовчому етапі, а в ході безпосереднього судового розгляду, то право на його відвід має бути роз'яснено додатково [17]. На нашу думку, варто погодитись із першою позицією, оскільки в суді, який забезпечує виконання доручення в судовому засіданні в режимі відеоконференції, фактично не проводиться повноцінного судового засідання, відсутній склад суду, який був би наділений необхідними повноваженнями, а всі учасники судового процесу, які прибули в цей суд, фактично беруть участь шляхом використання відеоконференції тільки в судовому засіданні суду, який розглядає справу [18, с. 14]. Іншою проблемою є те, що Законом не регламентовано детально механізм подання оригіналів документів на огляд суду, що розглядає справу і знаходиться по той бік екрану. У «віртуальному» провадженні існує реальна небезпека щодо звуження можливостей сторін процесу, оскільки подавати слідчому, прокурору, судді на розгляд письмові клопотання, докази та інші процесуальні документи зі сторони такого учасника - досить проблематично, особливо ці можливості значно ускладнюються під час перебування в установі виконання покарань [19, с. 262]. Вказані питання мають бути додатково врегульовані на законодавчому рівні, тим більше що в Україні існують електронний документообіг й електронні цифрові підписи [20]. Можна було б наділити «віддаленого суддю» додатковими повноваженнями з дослідження доказів, але в такому разі за фактом справа в частині буде розглядатися не судом, у провадженні якого перебуває справа, а іншою особою - «віддаленим суддею», і не обов'язково, що це буде суддя суду того самого рівня, що і суд, який доручив організацію відеоконференції, в провадженні якого перебуває справа [21, с. 12].

Гальмуючим фактором у цьому разі, на нашу думку, виступає не тільки правова неврегульованість у сфері специфіки процесуального використання відеоконференції, а й проблеми тактико-технічного плану. Так, до числа основних спірних моментів використання в процесуальній діяльності технічних засобів відеоконференції, безсумнівно, належать правомірні питання, які можна сформулювати таким чином:

- хто саме виступає в сеансі відеоконференції і як гарантувати достовірність його особи (завдання ідентифікаційного характеру);

- де саме виступає та знаходиться особа нині і як у цьому переконатися (завдання позиціонування);

- яким чином (тобто за допомогою яких легітимних засобів) особа, яка бере участь у відеоконференції та наскільки надійний такий канал (лінія) зв'язку від

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

стороннього втручання (завдання забезпечення конфіденційності при інформаційному обміні, завдання забезпечення цілісності інформації, що передається, та завдання забезпечення неможливості відмови сторін від авторства переданої інформації) [22, с. 152].

Вирішення зазначених завдань буде гарантувати достовірність інформації, отриманої (переданої) під час проведення відеоконференції. Проблеми використання технічних засобів у сфері кримінального судочинства є фундаментальним багатоплановим завданням, вирішення якого може бути знайдено лише в результаті розробки комплексу взаємопов'язаних та взаємозумовлених заходів, заснованих на єдиному розумінні суті технічних засобів, їх ролі та місця в діяльності органів досудового слідства та суду.

Література

1. Глушков В.М. Макроэкономические модели и принципы построения. ОГАС. М.: Статистика, 1975. 160 с.
2. Коротенков Ю.Г. Информационные процессы и технологии как объекты информатики и обучения информатике. Вестник Московского городского пед. ун-та. Сер.: Информатика и информатизация образования. 2004. № 3. С. 98-106.
3. Інформація щодо кількості проведених судових засідань в режимі відеоконференцв'язку за участю господарського суду Львівської області від 05 лютого 2014 р. URL: <http://lv.arbitr.gov.ua/sud5015/86374/>.
4. Бортун М. Актуальні питання проведення допиту у режимі відеоконференції. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. № 1(34). С. 64-70
5. Мурадов В. Проблеми використання відеоконференцв'язку на сучасному етапі розвитку техніко-криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ. Право України. 2011. № 7. С. 235-240.
6. Черниченко І.В. Застосування відеоконференції у кримінальному провадженні України: теорія і практика: монографія / за заг. ред. О.П. Кучинської. Київ: Алерта, 2015. 272 с.
7. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження): Наказ Державної судової адміністрації від 15 листопада 2012 р. № 155. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1552012/>
8. Навроцька Ю.В. Проблемні питання участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції / Ю.В. Навроцька, А.Є. Могиляк. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Др'омін (заст. голов. ред.)? Ю.П. Аленін [та ін.]; МОН України; НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. Вип. 73. С. 272-278/
9. Панюшкин В.А. Научно-технический прогресс и проблемы разработки нового УПК России: необходимость и основные требования к правовой регламентации использования достижений научно-технического прогресса в уголовном процессе. Судебная власть и уголовный процесс. 2016. № 1. С. 16-21.
10. Соколов Ю.Н. Технологичность - свойство уголовного судопроизводства. Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. 2015. Том 15. Вып. 1. С. 125-140.
11. Милинчук В.В. Использование видеосвязи при получении доказательств по уголовным делам в рамках международного сотрудничества. Вестник Московского ун-та. Право. 2001. № 5. С. 91-104.
12. Недибалюк В. Как видеоконференции усложняют судебный процесс. URL: <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-787/>.
13. Брусницын Л.В. Теоретико-правовые основы и мировой опыт обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: дис. ...докт. юрид. наук. М., 2002. 520 с.
14. Дехтяр О.Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / кер. роботи В.Д. Басай; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 20 с.
15. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Смирнов А.В., Калиновский К.Б. URL: Доступ из справ.-прав. сист. «КонсультантПлюс».
16. Босякова Е.С. Проблемные вопросы использования видеоконференцсвязи на стадии судебного следствия / Е.С. Босякова, А.В. Босяков. Проблемы отправления правосудия по уголовным делам в современной России: теория и практика: матер. V Междунар. науч.-практ. конф. 11-13 апреля 2013 г. / редкол.: Т.К. Рябинина (отв. ред.) и др.; Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2013. 504 с.
17. Захарченко О.В. Особливості застосування відеоконференції в судовому розгляді та проблемні питання її використання. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2014. № 4. С. 204-212.
18. Виляк О. Процессуально-правовые и организационно-технические проблемы использования видеоконференцсвязи в арбитражном процессе. Арбитражный и гражданский процесс. 2012. № 7. С. 13-20.
19. Ширіна С.А. Дистанційний судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху. Митна справа. 2011. № 6(78). Ч. 2, кн. 1. С. 260-265.
20. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
21. Гарієвська М.Б. Відеоконференція в цивільному процесі: проблемні питання. Приватне право і підприємництво. 2015. Вип. 14. С. 59-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pprip_2015_14_16.
22. Натура Д.А. Информационные технологии в уголовном судопроизводстве и их роль в процессе доказывания по уголовным делам. Общество и Право. 2015. № 2 (52). С. 152-161.

*Бежанова А. В.,
адвокат, викладач першої категорії
Харківського автомобільно-дорожнього технікуму*